

PROBLEM ODREĐENJA CILJA ODGOJA U KULTURNOJ PEDAGOGIJI U HRVATSKOJ IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

IGOR RADEKA
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 37.014.5:37(497.5)(091)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno
: 1999-12-29
Received

Kulturna pedagogija u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova izrazito je snažni i dinamični pedagoški pravac koji je iznjedrio tri osebnija teorijska koncepta Stjepana Matičevića, Pavla Vuk-Pavlovića i Stjepana Patakija. Svojim doprinosima pedagogiji spomenuti su teoretičari najzaslužniji što se pedagogija u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova najviše približila dostignućima svjetske pedagoške misli, završavajući s kulturnom pedagogijom proces znanstvenog konstituiranja. Među čitavim nizom tema iz teleologije kulturne pedagogije problem određenja cilja odgoja zauzima posebno značajno mjesto.

Kulturna pedagogija shvaća odgojni cilj kao inkulturaciju u kojoj subjektivni duh pojedinca urasta u objektivni duh zajednice. Suglasje između vodećih predstavnika ovoga pravca je i u zalaganju za definiranje konkretnog vrijednosnog sadržaja ovako postavljenog odgojnog cilja koji, kao specifični izraz temeljnog životnog cilja, pripada filozofskoj aksiologiji. Međutim, kao i u čitavom nizu drugih vrlo plodnih rasprava o različitim pedagoškim pitanjima, tako i prilikom preciziranja mjesta i načina operacionalizacije cilja odgoja među njima započinju razlike u pristupima. Dok se Pavao Vuk-Pavlović zadržava na njegovu apstraktnom filozofskom određenju, Stjepan Matičević i Stjepan Pataki razradu filozofski definirano cilja odgoja prepuštaju pedagoškoj teleologiji. Pritom Stjepan Matičević dostiže

najvišu razinu njegove konkretizacije, a Stjepan Pataki pristup odgojnom cilju uvijek iznova prepušta odgajateljevom traganju za pravim vrijednostima u konkretnim kulturnim prilikama.

Pored proučavanja odgovora na pitanja *što je odgoj i kako odgajati*, istraživanje odgovora na pitanje *koji je cilj odgoja* spada u red ključnih pedagoških zadataka. U njegovu proučavanju kulturna pedagogija u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova razvila je originalni teleološki konstrukt koji zaslužuje ponovno aktualiziranje u recentnoj pedagoškoj zbilji.

KLJUČNE RIJEČI: cilj odgoja, kulturna pedagogija, filozofijska aksiologija, vrijednosti, inkulturacija, subjektivni duh, objektivni duh

1. Inkulturacija kao temeljni odgojni cilj

S obzirom na to da je odgoj svjesna i namjerna, cilju usmjerena djelatnost, jedno od ključnih pedagoških pitanja jest jasno određenje njegova cilja. Uz odgovore na pitanja *što je odgoj i kako odgajati*, odgovor na pitanje *koji je cilj odgoja* preduvjet je svake uspješne pedagogije i odgoja. Njegovo permanentno aktualiziranje posebno dobija na značenju kada se ima u vidu da nema vječnih odgojnih ciljeva. Cilj odgoja uvijek je povijesno uvjetovan kao specifični izraz konkretnih prostornih i vremenskih okolnosti. Čak i onda kada se u različitim životnim prilikama slično ili posve identično imenuje - poput često apostrofiranog svestranog, mnogostranog ili harmonijskog razvoja ličnosti - njegov je sadržaj za svako društvo i njegov kulturni kontekst drugačiji.

Kulturna pedagogija između dvaju svjetskih ratova do sada je razvila naj snažniju pedagošku teleologiju u povijesti pedagoške misli u Hrvatskoj, u okviru koje je cilju odgoja posvećena naročita pažnja. Njena rješenja posebno dobijaju na značenju kada se ima u vidu da s njenom ideološkom redukcijom za drugoga svjetskog rata, a potom i posvemašnjim prekidom razvoja s krajem rata, završava ideološki nesputan način raspravljanja teleoloških i ukupnih pedagoških pitanja. Naime, kako je u poslijeratnoj socijalističkoj pedagogiji svestrani razvoj ličnosti određen kao odgojni cilj u sklopu ideološki predestiniranog konstrukta bez mogućnosti njegova slobodnijeg pedagoškog preispitivanja, razmjerno rijetka proučavanja odgojnog cilja u skućenim ideološkim gabaritima uglavnom su se zadržavala na njegovoj recepciji i pasivnoj interpretaciji uz neupitno afirmativni pristup. Unatoč tome što su tijekom vremena ideološki okviri socijalističkog društva slabili, istraživanje cilja odgoja kao i jačanje cjelokupne

pedagogijske teleologije to nije na odgovarajući način pratilo. Time je pedagogijska teleologija zaostajala za drugim dijelovima pedagogije, u kojima postupno započinje proces slobodnijeg traganja za odgovorima na pitanja *što je odgoj i kako odgajati*.

Usporeni razvoj pedagogijske teleologije karakterističan je za pedagogiju u Hrvatskoj i danas. Gotovo desetljeće nakon demokratskih promjena u zemlji i ponovne ideološke pluralizacije društva, nema značajnijeg otvaranja i preispitivanja temeljnih pitanja pedagogijske teleologije. Stoga rasprava o cilju odgoja u kulturnoj pedagogiji u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova danas posebno dobija na značenju.

U ovom radu eksplicirat će se pristup cilju odgoja u kulturnoj pedagogiji s kojom završava proces konstituiranja pedagogijske znanosti u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova, uzimajući posebno u obzir njene vodeće predstavnike: Stjepana Matičevića (1880-1940), Pavla Vuk-Pavlovića (1894-1978) i Stjepana Patakija (1905-1953). Kulturna pedagogija cilj odgoja izvodi iz životnog cilja izraženog u kulturnoj zajednici, po kojoj je odgoj specifični i nedjeljivi izraz čovjekova života. Odgoj je proces inkulturacije u kojem pojedinac aktivnim usvajanjem od filozofijske aksiologije artikuliranog sustava vrijednosti istovremeno postiže osobno uzasebljenje i kontinuitet društvenog razvoja. Na taj način subjektivni duh pojedinca urasta u objektivni duh zajednice osiguravajući skladno prožimanje individualnog i socijalnog aspekta odgoja. Cjelokupna kulturna pedagogija zajedno s tako postavljenim ciljem odgoja u izravnoj je vezi s filozofijom - i to kako u teorijskom, tako i u personalnom pogledu - budući da su njeni vodeći predstavnici sveučilišni profesori koji su kao doktori filozofije započeli proučavati filozofiju, prelazeći potom na pedagogijsko područje. Radi svoje filozofičnosti i teleologijske usmjerenosti, u pedagogiji se ovaj pravac reformne pedagogije naziva još i *teorijskom* ili *filozofijskom*, a ponekad i *aksiologijskom pedagogijom*.

Unatoč navedenim zajedničkim polazištima, operacionalizacija cilja odgoja krije značajne razlike među vodećim predstavnicima ovoga pravca. Svojim snažnim teorijskim habitusima oni dinamički grade vlastite pristupe u okviru kulturne pedagogije, koji su u neprekidnom međusobnom dijalogu i živom dodiru s drugim pedagogijskim pravcima i pokretima u zemlji i svijetu. Tako nastaju vrlo vrijedne rasprave o pedagogijskoj teleologiji, pa i plodne znanstvene polemike između pojedinih predstavnika ovoga pravca, u kojima se kristaliziraju specifičnosti unutar njihovih pristupa.¹ Kako bi se jasnije

¹ Cjelokupni opisi vodećih predstavnika ovoga pravca impregnirani su permanentnom polemikom diskusijom s drugim pristupima unutar hrvatskih i svjetskih pedagogijskih strujanja, među kojima se po svojoj izravnosti posebno ističu tri Patakijeve rasprave o Matičevićevim i Vuk-Pavlovićevim pristupima pedagogiji i odgoju: Stevan PATAKI (1932): *Kultura i odgoj*:

sagledala slojevita struktura određenja cilja odgoja u kulturnoj pedagogiji, raspraviti će se konceptualne specifičnosti njenih vodećih predstavnika.

2. Apstraktni odgojni ideal

Pavao Vuk-Pavlović polazi od filozofije objektivnog idealizma vjerujući u uređeni svijet nadosobnih vrijednosti. One žive nevremenski život izvan čovjeka pa ostaju trajati i onda kada pojedinac umire. Odgojem se *lice* u budućnosti uzasebljuje i tako prerastanjem svoga biološkog temelja uz pomoć vječnih, neprolaznih i *vàljanih* vrijednosti postaje *ličnost*. Transformacija *lica* u *ličnost* kao konačne odgojne namjere moguća je samo uz pomoć vrijednosti. Vuk-Pavlović optimistički gleda na značenje i ulogu odgoja u razvoju čovjeka i njegova društva, do te mjere da za njega budućnost nije samo temporalna kategorija. Tek aksiologijsko-pedagogijski usmjerena ona poprima pravo značenje: "Budućnost se, koja ima da znači više od isprazna dijela prolazna vremena, rađa samo ondje, gdje postoji težnja za vrednotom; i ona se ispunja smislom samo u nazočnosti vrednote. (...) Pedagogička se funkcija prema tome ne proteže na neku praznu ili na bilo kakvu budućnost, koja bi se isto tako i gubila u jednako praznoj ili bilo kakvoj sadašnjosti. Ona je štaviše upravljena i upućena na takvu budućnost, koja se, kad prijeđe u sadašnjost i nestane u njoj, ujedno *uskršava u vrednoti*, na onu budućnost, koja se kao ptica fenič upravo u smrti budi na nov, krepčiji, svjetliji život" (Vuk-Pavlović, *Ličnost i odgoj*, u: Vuk-Pavlović: *Filozofija odgoja*, 1996, 47. i 48).

Vrijednosti su hijerarhijski umrežene u ljestvicu vrijednosti u kojoj stoje među sobom u subordinirano-superordiniranom odnosu. Mada Vuk-Pavlović ne govori mnogo o konkretnom sadržaju ljestvice vrijednosti, iz njegova opusa dađe se razabrati da je na njenom vrhu *Carstvo Božje* kao vječni putokaz čovječanstva i svake duše, pa onda i vrhovni odgojni cilj: "Pravi odgoj ne može biti služba državi ili narodu, nego će po svom čistom bistvu u zadnjoj namjeri biti služba 'Carstvu Božjem'" (Vuk-Pavlović: *Politika, odgoj, religija*, u: Vuk-Pavlović: *Filozofija odgoja*, 1996, 233). Ispod *Carstva Božjega* stoje vrijednosti istine, dobrote, ljepote, svetosti i budućnosti. One, po uzoru na životne oblike Vuk-Pavlovićeva sveučilišnog profesora Eduarda Sprangera (1882-1963) (Spranger, 1942), stoje na vrhu ljestvice cjelovitog korpusa

Povodom Vuk-Pavlovićeva djela "Ličnost i odgoj", Sisak, Tiskara Vjekoslav Pelc; Stevan PATAKI (1934): Povodom predavanja prof. Matičevića u Akademiji, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 1-2, str. 29-36; te Stevan PATAKI (1935): Najnoviji rad prof. Matičevića o temeljnim pitanjima pedagogijske nauke, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 3, str. 127-138.

vrijednosti, kao kreposti kojima teže pojedini životni aspekti: istina je cilj spoznaje, dobrotu ćudoređa, ljepota estetike, svetost religioznosti. Sve ove vrijednosti sublimirane su u aksiologijsko-pedagogijskoj budućnosti koja omogućuje njihovo ozbiljenje. Pritom svako *lice* na svoj način teži spomenutim vrijednostima, sa specifičnim odnosom prema cjelini vrijednosnoga područja. Stoga *ličnost* ne mora uzasebiti sve spomenute vrijednosti - mada može istovremeno zahvatiti mnoge, jer snažnija upravljenost *lica* prema nekoj od spomenutih vrijednosti istovremeno afirmira ostale radi njihove međusobne povezanosti. Koje će vrijednosti oplemeniti odgajanikovo *lice* treba proizaći iz njegove osobne orijentacije, što nikako ne bi smjelo biti poticano izvanjskim sužavanjem odgojnog djelovanja. Odgajalaštvo treba imati univerzalnu pedagogijsku i aksiologijsku funkciju u kojoj ni na koji način ne smije biti svjesnog ograničavanja samo na neke vrijednosti: "Otud izlazi, da se i svaki odgoj, koji bi bio određen prema stalnoj vrednoti, kao što je primjerice fizički, intelektualni, moralni ili i drukčije određeni, može smatrati upravo *odgojem* samo toliko, koliko i prilagodivši se napose takvoj odjelitoj vrijednosti *smjera konačno prema široj, koliko mu je uopće moguće obuhvatnoj vrijednosnoj cjelini* te se prema tome već u svojim osnovima i udešava. Inače ne bi naime moglo odgajanje biti *univerzalnom*, već samo *specijalnom* kulturnom praksom, što bi se protivilo njegovu bistvenom određenju" (Vuk-Pavlović: *Ličnost i odgoj*, u: Vuk-Pavlović: *Filozofija odgoja*, 1996, 61).

Vuk-Pavlović se protivi panpedagogizmu isticanjem kako se odgoj dešava isključivo u izravnom odnosu između odgajatelja i odgajanika.² Odgoj je intencionalne naravi, pri čemu je uvijek s jedne strane *lice*, koje prenošenjem najvišeg dobra, razbuđivanjem čežnje za vrijednošću i jačanjem volje za vrijednosnim doživljavanjem sije sjeme budućnosti, a s druge strane *lice* u kojem se odgojem rađa budućnost (*ibidem*, 62). On trajno djeluje iz slobode, pri čemu osobni odnos između odgajatelja i odgajanika počiva na odgajateljskoj ljubavi kao konkretnom izrazu duhovne ljubavi. Ona je višeslojno dobro u kojem se istovremeno povezuje ljubav prema duhovnome bitku kojim caruju vrijednosti, s ljubavi prema duševnome bivanju koje odgovara na zov idealnih prohtjeva, te ljubavi prema *licima* bez koje nema njenoga uzvisivanja u *ličnost*. Bez odgajateljske ljubavi nema odgoja, nema

² Mjestu i ulozi odgajatelja kao ključnog odgojnog faktora u Vuk-Pavlovićevom, Matičevićevom i Patakijevom pristupu kulturnoj pedagogiji posvećen je članak: Igor RADEKA (1999): Odgajatelj u svjetlu kulturne pedagogije u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova, u zborniku: *Nastavnik - čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju : The Teacher as a Contributor to Quality in Education*, Rijeka, Filozofski fakultet u Rijeci, str. 301-312.

budućnosti, pa onda niti vrijednosnog uzasebljenja kojim se na odgojnom putu preobraćenja *lica* u *ličnost* subjektivni duh primiće objektivnom duhu.

Kako su duhovne vrijednosti po svojoj prirodi natpojedinačnog karaktera - bez obzira na njihovo pojedinačno uzasebljenje u odgoju - Vuk-Pavlović u tako postavljenom odgojnom cilju vidi skladnu vezu nastalu u napetosti između individualnog i socijalnog u odgoju. Vrijednosno oplemenjena ličnost ne može biti jednostrano vezana, bilo za individualne ili socijalne momente. Koliko god ličnost izražavala svoju osobnost u specifičnom izrazu svoje kulture, ona je uvijek u zajednicu vezana personalnost. Odgojna je funkcija upravljena na inkulturaciju, koja uvijek nastaje u napetosti, ali i istovremenom prožimanju individualnog i socijalnog. Njihov međuodnos imanentan je odgoju pa "ne može biti drukčije, nego da se ondje, gdje se neko nastojanje ili djelovanje proteže jednostrano na potpunu izgradnju samo individualnih ili opet samo socijalnih snaga u čovjeka, o *odgoju* u oštrome smislu ne da pravo govoriti" (*ibidem*, 117). Odgajatelj ima ulogu poticanja neprekinutog puta čovjekove personalizacije kojom se od kolektiviteta prirodno vezano *lice* uzdiže do zajednice duhovno obvezanih slobodnih *ličnosti* potičući tako permanentno prodiranje duše u vrijednosno sve zasićenije slojeve duhovnosti. Tako put budućnosti počiva na putu kulture i odgoja kao uzasebljenja univerzalne kulturne prakse na neprekinutom putu ljubavi.

No, unatoč tome što je odgajateljska ljubav lišena svakog oblika moći *condicio sine qua non* odgoja, ljubav prema vrednotama i prema ljudskoj duši nije dovoljna za uspješan odgoj. Pored nje odgoj traži *duševno-duhovnu srodnost* između odgajatelja i odgajanika, pa Vuk-Pavlović ističe da ne može svatko svakoga odgajati baš kao što ne može svatko svakome biti dobar prijatelj ili vjeran drug (*ibidem*, 63). Tamo gdje nema *suzvučenja* ili *rezonancije* između odgajatelja i odgajanika, tamo nema niti istinskoga odgoja niti ostvarenja odgojnog cilja.

Kulturna pedagogija Pavla Vuk-Pavlovića izazvala je snažnu reakciju pedagogijske javnosti u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova, osobito njegovo prvo objavljeno pedagogijsko djelo *Ličnost i odgoj* u kojem iznosi sukus svoje pedagogijske teorije. Najopsežniju, a ujedno i razmjerno oštru reakciju na to djelo dao je Stjepan Pataki u svojoj knjižici *Kultura i odgoj : Povodom Vuk-Pavlovićeva djela "Ličnost i odgoj"*. U njoj on filozofiju na kojoj počiva Vuk-Pavlovićeva kulturna pedagogija naziva metafizičkim idealizmom zasnovanim na platonizmu. Očito se ne slažući s takvim filozofijskim i na njemu zasnovanim pedagogijskim pristupom, mada mu ne osporavajući legitimnost, Pataki ističe: "Ta knjiga je potpuna apoloģija klasičnog idealizma. Idealizam je polazište, metodički put i rezultat" (Pataki, 1932, 18).

Prihvaćajući aksiologijsku usmjerenost odgoja, ali ne i *treće carstvo* vrijednosti kao zasebni univerzalni i nadvremenski uređen sustav, Pataki osporava svođenje odgoja isključivo na izravni intencionalni doticaj odgajatelja s odgajanicom: "Ako odgajanje sastoji u buđenju i otkivanju vrednota, onda je nerazumljivo zašto se to buđenje i otkrivanje ograničuje na personalni poticaj i utjecaj od strane odgajateljeve ličnosti. Kulturna dobra i 'duh zajednice', slobodno i nezavisno od bilo kakove odgojne volje - dakle i z r a v n o - vrše također odgojnu funkciju. Odgajanja ima i bez personalno zasnovane 'odgojne volje', štoviše, čini se da je to i i z v o r n i oblik odgajanja" (*ibidem*, 23-24). Kada je riječ o odgajatelju, Pataki prigovara Vuk-Pavlovićeve pristupu zanemarivanje duha discipline i svijesti o dužnosti koji moraju upotpuniti odgajateljsku ljubav, te nerealno očekivanje univerzalne odgajateljske ljubavi prema vrednotama. Opravdanje Vuk-Pavlovićevih pristupa pronalazi u jasnoći njegova pedagoškog koncepta, ali ne i u stvarnosti: "Duh univerzalne kulture i univerzalnog odgajalaštva mogao bi donekle da bude ostvaren samo u s v e t a š t v u. Idealizam g. Vuk-Pavlovića sa svojom univerzalnom ljubavi prema vrednotama, sa odgajanjem kao univerzalnom kulturnom praksom zaista i zahtijeva svetaštvo i misionarstvo" (*ibidem*, 38). Stoga Stjepan Pataki pedagoški koncept Pavla Vuk-Pavlovića u konačnom smatra utopističkom iluzijom.

Utopističnosti Vuk-Pavlovićeva koncepta kulturne pedagogije doista u velikoj mjeri doprinosi njegov odgojni cilj. Budući da je *Carstvo Božje* na ovome svijetu do kraja nesaglediv i nedosežan životni cilj, postavlja se pitanje kako ga je uopće moguće racionalno transponirati u cilj odgoja te, kada bi to i bilo moguće, kako se on može operacionalizirati, pa onda i ostvariti - što je konačna svrha odgoja kao cilju usmjerene djelatnosti. Obzirom da je njegovo odgojno zaživljavanje nemoguće, on ostaje neoperabilan i nedosežan apstraktni odgojni ideal koji ostaje nejasna iluzija bez sadržaja, izvan prostora i vremena poput ranije spomenute svestrano, mnogostrano ili harmonijski razvijene ličnosti.

3. Konkretizacija cilja odgoja

Za razliku od Vuk-Pavlovićeva priklanjanja filozofiji objektivnog idealizma, u kojoj je *pedagogika* sastavni dio filozofije kao *filozofička nauka ili disciplina*, Stjepan Matičević razvija kulturnu pedagogiju kao samostalnu znanost u skladu sa samosvojno izgrađenom filozofijom *realidealizma*. U njoj povezuje idealizam s naturalizmom čineći od pocijepanog bitka u oba

ontologijska pravca jedinstvenu cjelinu koja se daje u dva oblika - kao materija i kao duh. U čovjeku se ujedinjuju organsko i spiritualno biće čije razvojno uzasebljenje omogućuje njegovu tranziciju iz nižeg u viši entitet. Iz filozofije koja umjesto uvažavanja duha kao izvanživotne zadatosti počinje respektirati konkretnu životnu datost, u kojoj dolazi do sklada svijeta prirode i svijeta kulture oduhovljenjem života i oživljavanjem duha - iz tako postavljene filozofije *realidealizma* nastaje drugačiji pristup cilju odgoja.

Određenje cilja odgoja prema ovom konceptu naslanja se i dalje na filozofiju, jer odgojni cilj mora proizaći iz sveukupne filozofije života koja istražuje temeljna čovjekova pitanja i konačni smisao ljudske egzistencije. Zato, poput Vuk-Pavlovićevog koncepta, filozofija određuje odgojni cilj. No, kada je riječ o mjestu njegove artikulacije, Matičević nije posve dosljedan. Naime, u svom najpoznatijem djelu *K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj* posve kategorički traži da se cjelokupna briga o cilju odgoja prepusti filozofiji: "Zadatak je taj svojstven (određenje cilja odgoja; op. I. R.), ako i ne možda po suglasju sviju, u prvom redu onoj univerzalnoj nauci, koja je od uvijek smatrala, da se i teoretski, racionalnim sredstvima, može i treba odgovoriti na vječno pitanje: zašto smo na svijetu, tj. filozofiji kao takovoj, dotično njenom antropološkom dijelu ('filozofijska antropologija'), ili - ako zaziremo s jedne strane od tako širokih veza, a s druge strane i od antropocentričkih tendencija - a ono barem specijalnim filozofijskim disciplinama, kao što su etika (ako problem postavljamo više individualistički) ili možda kulturna ili socijalna filozofija (ako problem uzimamo generički, rasno ili socijalno) ili možda i sama psihologija, specijalno razvojna, genetička psihologija (Entwicklungspsychologie), ako smo skloni stvar empirijskom vjerojatnošću rješavati. Kraj tolikih pretendenata, koji, kako rekosmo, imaju i tradiciju za se, jedva bi još ostalo mogućnosti pedagogiji, da ona unosi nove poglede ili nalazi naročite neke strane na problemu, a nekmoli da ga ona posve i specifično za se vindicira i na njemu svoj *raison d'être* zasniva" (Matičević: *K problematici funkcije odgajanja i jedne nauke o njoj*, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 180). Na taj način pedagogija je svedena na proučavanje pitanja *što je odgoj i kako odgajati*, što je u konačnom usmjerava na ostvarenje filozofijski postavljenog i razrađenog cilja odgoja.

Međutim, u nekim drugim radovima - među kojima najjasnije u članku *Idealni i realni momenat u odgoju* - Matičević ipak zagovara potrebu razvoja pedagogijske aksiologije kao posebne discipline filozofijske pedagogije. Iako je sastavni dio filozofijskog korpusa, ona traži odgovarajuću suradnju s pedagogijskom teleologijom izgrađenom u pedagogijskom korpusu radi

preciznije interpretacije odgojne usmjerenosti: “I pitanje pedagoških ciljeva, dakle vrhovno, filozofijsko pitanje pedagogije imalo je svoje rješenje naći u istraživanjima faktičnih uzgojnih prilika i zahtjeva, u empirijskoj konstataciji faktično postavljenih i podržanih uzgojnih ciljeva, pedagoških ideja. (...) Pedagogija ne može biti čisto istraživanje činjenica (Tatsachenforschung), to je konačni smisao svega navedenoga. Pedagogija ne može zato biti isključivo empirijsko i eksperimentalno istraživanje faktičnih uzgojnih prilika, ustanova i mjera. Ona to ne može zato biti, jer mora znati, ne samo kakvo je dijete, kakvo je društvo, što dijete hoće ili što društvo neko hoće, nego mora znati, kamo bi se to dijete i po njemu cijelo to društvo imalo povesti, što bi iz njega imalo biti. Tu treba idejâ-vodiljâ, *tu je idealni momenat u uzgajanju*” (Matičević: *Idealni i realni momenat u uzgoju*, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 87).

Na Matičevićevo reduciranje pedagoške teleologije, te osobito na njeno oštro razdvajanje od filozofije, osvrnuo se i Stjepan Pataki: “Prof. Matičević u prvom redu nastoji da pokaže i dokaže *p r a v o* autonomije (pedagogije; op. I. R.) i to putem *u k a z i v a n j a* na specifičnost pedagoškog predmeta. U tom nastojanju on ne zabacuje ‘filozofiju odgajanja’ ali nam se čini da na onom mjestu gdje se ograđuje od filozofijske *p e d a g o g i j e* ipak i nesvjesno u borbi za specifični pedagoški predmet i autonomnu pedagošku nauku, *d i s t a n c i j u* između pedagogije i filozofije *u v e ć a v a* više nego što to stvar opće i nužne kolaboracije između filozofije na jednoj i naukâ na drugoj strani zahtjeva i dopušta. Po mnogim fundamentalnim problemima i pojmovima pedagogija ‘treba’ filozofiju *v i š e* nego ostale nauke, zato je ona u širem smislu ‘filozofijskija’ nego druge nauke” (Pataki, 1935, 128-129). Ipak, dobro razumijevajući duh raspravljanog djela svoga sveučilišnog profesora a potom i kolege na studiju pedagogije, Pataki ispravno prepoznaje da je Matičevićev generalni pristup drugačiji: “O tome se prof. Matičević u svojoj raspravi relativno malo izjašnjava ali je vjerojatno, tako nam se bar čini po duhu njegova razmatranja, da on nije protivan ovakvom gledanju na vezu i odnos filozofije i pedagogije. Utvrđujući autonomiju pedagoške nauke opasnost od ‘profilozofljanja’ pedagogije uostalom otpada a ‘filozofijska pedagogija’ opet svedena je na pravu i razumljivu mjeru” (*ibidem*, 129). Ispravnost Patakijeve procjene potvrđuje cjelokupni Matičevićev opus u kojem se, u skladu s *realidealističkom* filozofijom, uz traganje za odgovorima na pitanje *što je odgoj i kako odgajati*, u pedagoškim raspravama kontinuirano istražuje i treće, neizostavno pedagoško pitanje - *koji je cilj odgoja* - u sklopu pedagoške teleologije.

Matičevićev cilj odgoja je "razvijanje svih tjelesnih i duševnih sposobnosti za uživanje i po mogućnosti oživotvorenje svih kulturnih vrijednosti, ukoliko su one kompatibilne sa najvišim, moralno-religijskim vrijednostima" (Matičević: Povratak k normi, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 226-227), pri čemu se pod kulturom podrazumjeva "obrađivanje, prerađivanje i oplemenjivanje prirode po vrednosnim idejama" (Matičević: Priroda, kultura i odgoj, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 202), a pod vrijednostima maksimalno ostvarljiva vertikalna jedne epohe. Na taj se način protivi tadašnjem snažnom prodoru pedocentrističkog pristupa u pedagogiju koji svako razvijanje i odgajanje smatra embrionalno predestiniranim, zabacujući u konačnom ne samo opći odgojni cilj - tako što ga do te mjere individualizira da ga svodi na genetsku šifru svakoga pojedinca - nego i svako odgojno djelovanje izvan prirodnog razvoja. Nasuprot tome, za Matičevića je svaki razvoj rezultat međutjecaja embrionalnih sila i vanjskih produkata, u sastavu kojih odgoj nije ništa drugo nego cilju usmjereno djelovanje starijih, pomoću kojih dolazi do transformacije *individue* (niži oblik bitka) u *personu* (viši oblik bitka). Zato nema pedagogije odozdo niti konstrukcije ideala iz djetetova realiteta (Matičević: Idealni i realni momenat u uzgoju, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 88).

Da bi mogao ostvariti tako postavljeni odgojni cilj, zadatak svakog teoretičara i praktičara pedagogije je, da osjeti i približi se duhu svoga vremena te da ga u skladu sa svojim mogućnostima nastoji razvijati. Na taj način, u skladu s mogućnostima odgajanja i neposrednim prilikama svoga doba, uzasebljuju se vrijednosti svoga naroda i kulturnog *milieua* izvan apstraktnih nadvremenskih formula. Tako, priznavanjem nužnog kulturnog relativizma, Matičević odgoj približava životu ubrzavajući djelotvorni razvoj odgajanja respektiranjem konkretne kulturne konstelacije koja uvijek stoji u manjem ili većem raskoraku s kulturnim idealom, unatoč tome što svaki kulturni *milieu* u pravilu teži nekim zajedničkim vrijednostima, kao što su čovječnost, istina, ljepota, pravednost i svetost (Matičević: Priroda, kultura i odgoj, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 205-206).

Sveukupne kulturne vrijednosti kojima odgoj teži svrstane su u više grupa: primarnu grupu čine vitalne vrijednosti (zdravlje, tjelesna snaga i normalno funkcioniranje organizma), potom slijede hedonističke vrijednosti (ugoda i zadovoljstvo kao posljedica sklada u organizmu i obilja materijalnih dobara), zatim kao viši stupanj dolaze dispozicijske (razvoj psihofizičkih sposobnosti) i socijalne vrijednosti (osjećaj priznanja, pripadnosti grupi, narodu

i kulturi) te, na kraju, kao najviši stupanj logičke, estetske, pravne, etičke i religiozne vrijednosti. Za razliku od Vuk-Pavlovića, Matičević pokušava uspostaviti ravnopravnost među vrijednostima isključivanjem subordinirano-superordiniranog odnosa među njima, ističući kako položaj svake vrijednosti proizlazi iz sile svoga bivstvovanja izvan njenoga odnosa prema drugim vrijednostima (Kujundžić, 1972, 97-98). No, taj sklad narušavaju već izložene vrijednosne grupe koje su među sobom stupnjevane i u kojima se sukob pojedinih vrijednosti rješava davanjem prednosti onoj koja pripada hijerarhijski višem stupnju.

I Matičević poput Vuk-Pavlovića odgoj vidi isključivo u intencionalnom odnosu odgajatelja s odgajanicom, pri čemu odgajatelj u odgojnom trokutu odgojna vrijednost - odgajatelj - odgajatelj ima presudnu ulogu. Bez njegove posredničke uloge odgojna vrijednost ne može zaživjeti u odgajaniku. Odgoj počiva na ljubavi i autoritetu na strani odgajatelja, te odanosti i povodljivosti na odgajaničkovoj strani. Pritom odgajateljev autoritet neće narušiti odgajaničkovu slobodu i aktivitet. Dapače, Matičević među čitavim nizom odgajateljnih pedagoških i didaktičkih sposobnosti traži da on bude *nepriusutna prisutnost* koja će svojim uživljavanjem u psihičku strukturu odgajaničkovu, s jedne strane, i odgojno dobro, odnosno kulturne vrijednosti, s druge strane, pedagoškim putem pobuđivati i poticati njegov vrijednosni razvoj prema personalizaciji, bez nametanja svoga vrijednosnog sklopa i svjetonazora. Odgajatelj pritom ni na koji način ne smije biti zapreka odgajaničkovu slobodnom razvoju.

Unatoč istaknutim nedosljednostima, ovo određenje cilja odgoja približilo se konkretnim životnim i odgojnim prilikama u kontekstu njegova cjelokupnog opusa, pa se može reći da koncept kulturne pedagogije Stjepana Matičevića daje vrlo značajni doprinos cjelokupnoj pedagogiji na završetku procesa konstituiranja pedagoške znanosti u Hrvatskoj. U njemu se pitanje određenja cilja odgoja postavlja na pravi način - kao jedno od ključnih i nezaobilaznih pitanja pedagoške teleologije.

4. Ortonimizacija cilja odgoja

Stjepan Pataki u određenju odgojnog cilja polazi od filozofije subjektivnog idealizma Badenskog novokantovskog aksiološkog smjera po kojem bitak s mišljenjem tvori bistvo, *jest* i *vrijedi* su sinonimi, a sud ima primat nad pojmom. Kako je prema ovom pristupu problem vrijednosti centralni problem filozofije, suština odgoja je u buđenju i usvajanju vrijednosnih kategorija kojima se jedinka od subjektivnog duha primiče

objektivnom duhu. Na tom putu život i duh u svom jedinstvu teže vrijednosnom ozbiljenju te, na taj način, srastanju u kulturu. Što će u razvoju subjektivnog duha doći do izražaja zavisi od dispozicija konkretne ljudske prirode, s jedne strane, i kontakta s objektivnim duhom, s druge strane. Tako subjektivni duh ima vitalne, ali i nadvitalne, odnosno metalogičke osnove pomoću kojih se svojim uzasebljenjem udaljava od prirode prema jednom nadvitalnom *telosu*.

Poput Matičevića, i Pataki pedagogiju smatra samostalnom znanosti. No, kako se ranije već moglo vidjeti, on je u isto vrijeme smatra i najfilozofskijom znanosti. Njena filozofičnost dolazi do izražaja upravo u određenju odgojnog cilja koji kao najvažnije pedagogijsko pitanje pripada filozofijskoj strukturalnoj cjelini zasnovanoj na filozofiji života u kojoj su svijet i život ravnopravni problemi. Kako je svijet vrijednosne zabiljivosti filozofijski problem - sadržan u duhu kojem odgoj tijekom inkulturacije teži - pedagogija je upućena na aksiologijski orijentiranu filozofiju. Međutim, to ne dovodi u pitanje znanstveni dignitet pedagogije, jer se i krajnja pitanja drugih znanosti nalaze u filozofiji. Osim toga, Pataki istovremeno zagovara razvijanje pedagogijske aksiologije kao sastavnog dijela teleologije pedagogijske znanosti koja kao izraz kulturne svijesti treba ispitati vrijednosnu narav od filozofije postavljenog odgojnog cilja i omogućiti njenu operacionalizaciju: "Tek na osnovu ovakovog aksiološkog razmatranja može se postaviti pitanje: kako se konkretno i sadržajno (ne samo formalno) može formulirati uzgojna svrha" (Pataki, 1928 a, 272).

Protivi se shvaćanju odgoja kao automatizirane djelatnosti bez idejne osnove i vrijednosnog usmjerenja. Nasuprot tome odgoj je kulturni posao koji u sintezi individualnih i socijalnih vrijednosti daje životu duhovni sadržaj. On istovremeno ima konzervativnu ulogu, ali i ulogu promicatelja kulturnog života. Konzervativnom ulogom očuvanja vrijednosnih zahtjeva odgojem se održava postojeće stanje kulture, ali se istovremeno razvijanjem kulturno-socijalnih sklonosti, sposobnosti i stvaralačke energije nadilazi kulturna tradicija promjenama u dotadašnjem kulturnom životu. Tako se tranzicija iz subjektivnog u objektivni duh ne svodi na odgajaničkovu pasivnu recepciju izvanjskih utjecaja, nego izvire iz aktiviteta kojim odgajaničnik reagira na odgoj omogućavanjem na taj način u konačnom i razvoj kulture. Odgoj izvire iz života i kulture kao način aktualiziranje duha preko kulture, pa je i odgojni cilj u suglasju sa životnim i kulturnim ciljevima. U skladu s tim Pataki definira cilj odgoja kao "intencionalno i, više-manje, aktivno 'zahvatanje' u razvojni tok mladenačkog života u njegovo (oblikovanje ili obrazovanje) sa svrhom osposobljavanja za opće životne i kulturne zadaće" (Pataki, 1938 b, 48).

Nasuprot, s jedne strane, pedocentrističkoj pedagogiji koja odgojni cilj individualizira i istovremeno fatalizira do te mjere da ga pronalazi genetski predodređenog u svakom pojedincu praktički izvan aktivnog odgojnog domašaja te, s druge strane, spekulativnoj pedagogijskoj teleologiji koja uopćeno formulira cilj odgoja bez tijesne povezanosti sa životnim i kulturnim prilikama u kojima se dešava, Pataki razvija teoriju *ortonomne teleologije* u kojoj se zalaže za permanentno preispitivanje odgojnih ciljeva. Prema ovoj teoriji odgoj se ne može svesti na autonomnu odgojnu ili razvojnu zakonitost izvan općih životnih prilika, ali njime ne upravlja u cjelini niti heteronomni utjecaj trenutne kulturne konstelacije. On je ortonomnog (grč. *orthós*=pravi) karaktera, u čijoj je suštini sjedinjena autonomija s heteronomijom u nastojanju da se u duhu istinskih i pravih kulturnih vrijednosti odgaja prema onim ciljevima i idealima koje kulturna i odgojna situacija nameće kao prave, zaista vrijedne i istinske. Zadatak je pedagogijske znanosti i pedagoške prakse da se permanentno probija do najviših kulturnih i odgojnih vrijednosti.

Unatoč tome što u svom nezavršenom udžbeniku *Opće pedagogije*, pisanom u duhu kulturne pedagogije za vrijeme drugoga svjetskog rata, Pataki navodi da "ortonomija nije međutim, samo jedno formalno i bez sadržajno načelo" (Pataki, oko 1943, 77), te njegovu dugogodišnjem zagovaranju ove teorije, ona je ipak ostala bez stvarne razrade. Stoga je u pravu Jasminka Ledić kada kaže da ortonomija odgoja "u Patakijevoj interpretaciji ostaje prazna, na formalnoj razini" (Ledić, 1991 b, 214),³ što uostalom potvrđuje i sâm Pataki navodeći u svojoj poslijeratnoj socijalističkoj pedagogiji kako teorija ortonomije "izabire ustvari jedan apstraktan i formalni put, odvajajući ili udaljujući se od bitnog društveno-historijskog karaktera i uvjetovanosti odgoja i njegove specifično pedagoške uloge. (...) Formula je ortonomije bez sadržaja" (Pataki, 1953, 93-94).

Poput svojih prethodnika, Pataki kulturne vrijednosti dijeli u više grupa, pri čemu se u duševnoj strukturi očituju tek pojedine grupe vrijednosti, od kojih kod svakog pojedinca dominira u pravilu jedna od njih. U zavisnosti od toga o kojoj je grupi vrijednosti riječ, Pataki ističe, po uzoru na Eduarda Sprangera

³ U spomenutoj knjizi *Razvoj gledanja na cilj odgoja u povijesti hrvatske pedagoške misli* Jasminka Ledić sustavno istražuje odgojni cilj u kontekstu čitavog niza drugih pitanja pedagogijske teleologije - kao što su položaj pedagogijske znanosti, moć odgoja, teorijska strujanja u pedagogiji i dr. U sklopu pregleda različitih pristupa određenju odgojnog cilja vodećih teoretičara pedagogije i odgoja u stoljetnom kontinuitetu razvoja pedagogije u Hrvatskoj od polovice XIX. stoljeća do drugoga svjetskog rata, djelo daje zanimljive rasprave o odgojnom cilju Stjepana Patakija (str. 196-214) i druge dvojice vodećih predstavnika kulturne pedagogije - Pavla Vuk-Pavlovića (str. 141-157) i Stjepana Matičevića (str. 157-175) - ali i mnogih manje istaknutih teoretičara kulturno-pedagogijske provenijencije: Milana Kamnikar-Simona, Marijana Petrasa, Vladimira Petza, Marijana Tkalčića i dr.

(Spranger, 1942), da se može govoriti o pojedinim tipovima ljudi u skladu s dominacijom pojedinih vrijednosnih grupa i životnih orijentacija: teoretska grupa vrijednosti ostvaruje se u znanosti, etička u vladajućem *ethosu*, estetska u umjetninama, religiozna u institucijama, znanosti i ceremonijalu *pozitivne religije*, ekonomska u gospodarskim dobrima i dr (Pataki, 1929, 299).

Nasuprot Vuk-Pavlovićeve pristupu, Pataki formalno prihvaća Matičevićevo stajalište po kojem nijedno vrijednosno područje nije nadređeno drugima, nijedno ne uživa položaj omnipotencije (kao npr. religija u Vuk-Pavlovića), već su sva područja ravnopravna i imaju pravo odgojnog održanja. Međutim, on pritom nije dosljedan budući da, poput Matičevića, ravnopravnost vrijednosnih grupa dokida njihovim strukturiranjem u hijerarhije nižih i viših vrijednosti: na dnu su najniže, potom niže vitalne vrijednosti, zatim više vitalne vrijednosti, te na vrhu ljestvice apsolutne vrijednosti istine, dobrote, ljepote i svetosti (Pataki, 1933, 109). Na taj način vrijednosnim uspinjanjem "bitak kao da posjeduje stupnjeve, 'visine', savršenosti. Od 'nesavršenog' niskog bitka, vodi put preko savršenijeg i 'višeg' bitka do savršenog i 'najboljeg' bitka (*summum bonum*)" (*ibidem*, 149). Pritom, kao i u teoriji ortonomije, hijerarhija vrijednosti nije razrađena, pa ostaje nejasan sadržaj pojedinih grupa vitalnih vrijednosti.

Osim toga, nestalni odnos apsolutnog i vječnog sustava vrijednosti u relativnom i prolaznom fenomenu kulture Pataki narušava u dva navrata kada cilj odgoja vezuje za trajni sustav vrijednosti koji, karakterističan za objektivni idealizam, vrijedi za svakoga i u svim situacijama: u oba slučaja krajnju svrhu odgoja pronalazi u Bogu kao apsolutnom logosu (Pataki, 1929, 346) koji je izvor i smisao svega, temelj vrijednoga i svetoga u svakom životu i cjelokupnom svijetu (Pataki, oko 1943, 29). U tako postavljenom sustavu vrijednosti "jasan odgojni cilj počiva na objektivnom redosljedu vrijednosti (ljestvica vrijednosti). Svaka vrijednost ima u njemu svoje određeno i čvrsto mjesto. (...) Stoga je dužnost pedagogije isticati u svakoj prilici pravo i dostojanstvo vrhovnih, odnosno bezuvjetnih ciljeva odgoja" (*ibidem*, 29).

Uz spomenute izuzetke, Pataki prihvaća pluralizam odgojnih ciljeva i nejednakost njihove realizacije u zavisnosti od konkretnih kulturnih prilika, odgajaničkovih dispozicija i vlastitoga aktiviteta. No, kao i u drugih predstavnika kulturne pedagogije, najveći utjecaj na konačni rezultat ima odgajatelj kao ključni odgojni činitelj. Odgajatelj rad s odgajanicom počiva na svijesti i volji kao glavnim obilježjima njegova odgojnog utjecanja. On mora biti čovjek pedagogijske samosvijesti i pedagogijske savjesti, pri čemu njegova suradnja s odgajanicom mora počivati na uzajamnoj *duševnoj blizini* zasnovanoj na pedagogijskoj ljubavi, ali i *ethosu dužnosti* kako bi se postigla

ravnoteža između slobode i autoriteta u odgoju. U Patakijevu konceptu kulturne pedagogije odgajatelj je personalni nositelj odgoja i svojevrsni mandatar razvoja kulturnog sustava, s jedne strane, te odgojnog razvoja mladenačke duše, s druge strane. Zato on istovremeno mora poznavati kulturu u koju odgajnika uvodi i njegovu mladenačku dušu nastojeći ih približiti osiguravanjem urastanja subjektivnog u objektivni duh aktualizacijom odgajnikovih potencijala bez nametanja vlastitih vrijednosnih stajališta.

Unatoč načelnom prihvaćanju intencionalne prirode odgoja, Pataki i u ovom pogledu ponekad zapada u kontradikcije. Tako, za razliku od Vuk-Pavlovića i Matičevića, on proširuje odgoj i izvan izravnog odnosa odgajatelja s odgajnikom, čime se briše granica između intencionalnog i funkcionalnog odgoja. Naizgled prihvatljiv Matičevićev argument po kojem, usprkos tome što "ono kulturno utjecanje na čovjeka, koje na pr. dolazi od kojeg umjetnika i njegova djela (na pr. pjesmotvora), nije odgojno utjecanje u pravom smislu", ipak se i u tim slučajevima može govoriti "o odgoju ili odgajateljima u prenesenom (širem) smislu ('suodgajatelji')" (Matičević: *Pedagogijski akt i odgajateljsko zvanje*, u: Kujundžić-Marjanović: *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, 1991, 113), Pataki dalje razvija u ranije već spomenutu teoriju "i m p e r s o n a l n i h obrazovnih faktora, kod kojih svakako otpada odgajatelj kao bezuvjetni i konstitutivni inicijator i nosilac odgojnog i obrazovnog razvoja" (Pataki, 1935, 134). Prema ovoj teoriji odgojno je sve ono što budi i otkriva vrednote kod odgajnika, bez obzira na (ne)postojanje personalnih doticaja odgajatelja s odgajnikom: "Kulturna dobra i 'duh zajednice' slobodno i nezavisno od bilo kakove odgojne volje - dakle - i z r a v n o - vrše također odgojnu funkciju" (Pataki, 1932, 24). Tako Goethe, Shopenhauer, Tolstoj i drugih umjetnici svojim umjetninama mogu istovremeno biti i odgajatelji "ako su svojim djelima nastojali bar u neku ruku i odgojno djelovati, t. j. ukoliko su imali pred očima kulturno biće čovjeka, napokon pak njegovo duhovno dobro. Odgoj, premda po svojoj biti svjesno i namjerno utjecanje, nije dakle vezan ni u prostornom ni u vremenskom pogledu na izravni osobni dodir odgajatelja s odgajnikom. Glavno je da odgojna namjera i odgojno utjecanje nađe svoj put do čovjeka i u njemu" (Pataki, oko 1943, 32).

Međutim, visoka vrijednost umjetničkih djela koja se u određenom kulturnom kontekstu koriste i u odgoju kao odgojna vrijednost ne može njihove autore sâmim time svrstati među odgajatelje. Radi njihove neupitne kvalitete ova su djela uvrštena u odgojni trokut odgajatelj - odgajnik - odgojna vrijednost kao odgojna dobra bez obzira na razinu odgojne svjesnosti, namjernosti i planskog rada koje su autori imali pri njihovoj izradi. Kako je ova djela stvarao umjetnik, a ne odgajatelj, o njihovoj primjeni u odgoju

odlučuje se na temelju kulturnih i odgojnih vrijednosti tih djela, pri čemu se uopće ne uzimaju u obzir odgajateljske kvalitete njihovih autora, jer se niti ne radi o odgajateljima, nego o autorima kulturnih dobara. Stoga nije moguće govoriti o neizravnom intencionalnom angažmanu, baš kao što nije moguće apstraktno utvrditi ranije spomenute odgajateljske kvalitete spomenutih autora. Tamo gdje se odgojni trokut odgajatelj - odgajnik - odgojna vrijednost svode na odgojnu crtu odgajnik - odgojna vrijednost, tamo prestaje intencionalnost odgoja na kojoj počiva cjelokupna pedagogija te se, u najboljem slučaju, može govoriti o samoodgoju. Stoga je ovaj pristup u kontradikciji ne samo s Patakijevim konceptom i cjelokupnim pravcem kulturne pedagogije, nego i s ukupnom teorijsko-metodologijskom suštinom pedagogijske znanosti.

Bez obzira na spomenute Patakijeve nedosljednosti i nedovoljnu razradenost cilja odgoja, može se zaključiti da je njegov cilj odgoja na tragu Vuk-Pavlovićeva i Matičevićeva pristupa koji u njemu vide formativni proces odgajnikova razvoja u njegovu vrijednosnom zaživljavanju. No, za razliku od Vuk-Pavlovićeva utopizma, radi nespoznatljivosti i nedohvatljivosti idealistički postavljenog odgojnoga cilja, Patakijev cilj odgoja, u duhu filozofije subjektivnog idealizma Badenskog novokantovskog aksiologijskog smjera, nije, niti može biti sadržajno posve precizno određen, jer njegova materijalna operacionalizacija zavisi od svakog konkretnog odgajatelja, odgajnika i odgojnog dobra u konkretnoj kulturnoj konstelaciji. Stoga se njegova operacionalizacija nastavlja u živom dodiru odgajatelja s odgajnikom i odgojnom vrijednošću. Pritom Pataki odgajatelju daje naj snažniji utjecaj na odgoj, pa onda i na artikulaciju odgojnog cilja u konkretnim kulturnim prilikama.

5. Umjesto zaključka

Kulturna pedagogija u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova posvetila je veliku pažnju proučavanju cilja odgoja. Heterogena struktura ovoga pravca, određene nedosljednosti, pa i kontradiktornosti između i unutar pojedinih koncepata njegovih vodećih predstavnika, posljedica su njihovih različitih filozofijskih izvorišta, vrlo burnog razvoja ovoga pravca, ali i njegove nedovoljne izgrađenosti. Naime, proučavanje kulturne pedagogije među njegovim glavnim predstavnicima započinje tek u rasponu od 1916. (Matičević), preko 1928. (Pataki), do 1932. godine (Vuk-Pavlović). Kako je Matičević preminuo 1940. godine, Vuk-Pavlović s uspostavom Nezavisne Države Hrvatske sljedeće godine prisilno umirovljen i tako spriječen u daljnjem javnom radu, a Pataki u totalitarnom ratnom okruženju isto tako

potisnut na marginu pedagoških zbivanja, kulturna pedagogija u Hrvatskoj bitno je reducirala svoj razvoj s početkom 40-ih godina XX. stoljeća. Nastavak razvoja ovoga pravca u potpunosti je prekinut sa završetkom drugoga svjetskog rata u sklopu raskidanja veza s cjelokupnom građanskom pedagoškom baštinom i uspostavom nove ideološke monopolizacije socijalističkog društva.

Tako je slijedom izvanznanstvenih okolnosti kulturna pedagogija u Hrvatskoj ostala stiješnjena u razmjerno kratkom vremenskom razmaku između dvaju svjetskih ratova, pri čemu je u prosjeku proučavanje kulturne pedagogije kod njegovih glavnih predstavnika trajalo manje od 15 godina. U tim prilikama ona se nije mogla razviti iz široko postavljene teleološke strukture u cjeloviti korpus pedagoške znanosti, pa je čitavom nizu krucijalnih pedagoških pitanja kojima se posvetila uskraćena razrada do mogućnosti aplikacije. Radi toga je cjelokupni koncept kulturne pedagogije, uključujući raspravljenu teoriju cilja odgoja, ostao izvan praktičnog pedagoškog domašaja.

Unatoč tome, zahvaljujući upravo ovom pravcu, pedagogija u Hrvatskoj dostigla je najviši stupanj svoga građanskog i ukupnog povijesnog razvoja, s izrazito zreлим i kritičkim pristupom pedagoškim pitanjima u živom dodiru s dostignućima svjetske pedagoške misli. Stoga je u procesu neophodne rekonceptualizacije cjelokupne povijesti pedagogije u Hrvatskoj u kontekstu recentnih pedagoških zbivanja - kada pedagogija iz neprirодно polariziranog revolucionarnog razvoja treba u evolucijskom procesu revalorizirati i redefinirati svoju cjelokupnu pedagošku baštinu radi preispitivanja njene aktualnosti i uspostave kontinuiteta sa svim onim što u pedagogiji u Hrvatskoj može izdržati znanstvenu kušnju novoga doba⁴ - kulturnoj pedagogiji pripada posebno značajno mjesto.

Kada je riječ o cilju odgoja, doprinos kulturne pedagogije pedagoškoj baštini u Hrvatskoj iznimno je vrijedan. Pritom, proces proširivanja recentnih pedagoških istraživanja s pitanjâ *što je odgoj i kako odgajati* na dosad zanemarivano pedagoško pitanje svih pitanja *koji je cilj odgoja*, trebao bi omogućiti na kraju njegovu operacionalizaciju i stvarno zaživljavanje u pedagoškoj praksi. Tek bi na taj način pedagogija kao znanost o odgoju omogućila holističko sagledavanje odgoja u svojoj kompleksnosti, u kojoj teorijsko spoznavanje i artikuliranje u konačnom vodi praktičnom pedagoškom unapređivanju.

⁴ O tome je do sada bilo više riječi u člancima: Jasminka LEDIĆ (1991 a): K (izgubljenom) kontinuitetu pedagoške teleologije u Hrvatskoj, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 4, str. 353-362. i Igor RADEKA (1998): O potrebi rekonceptualizacije suvremene povijesti pedagogije u Hrvatskoj, u zborniku: *Kvaliteta u odgoju i obrazovanju : The Quality in Education and Teaching*, Rijeka, Pedagoški fakultet u Rijeci, str. 68-77.

Literatura

- KUJUNDŽIĆ, Nedjeljko (1972): *Pedagogija Stjepana Matičevića*, Magistarska radnja obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.
- KUJUNDŽIĆ, Nedjeljko, Ivan MARJANOVIĆ (1991): *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića : Odabrani tekstovi s uvodnom studijom dra Nedjeljka Kujundžića*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar.
- LEDIĆ, Jasminka (1991 a): K (izgubljenom) kontinuitetu pedagogijske teleologije u Hrvatskoj, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 4, str. 353-362.
- LEDIĆ, Jasminka (1991 b): *Razvoj gledanja na cilj odgoja u povijesti hrvatske pedagoške misli*, I. dio, Rijeka, Pedagoški fakultet u Rijeci - Zavod za pedagogiju.
- PATAKI, Stevan (1928 a): Razmatranja o pedagogijskoj teleologiji, u časopisu: *Nastavni vjesnik*, Zagreb, br. 7-8, str. 261-272.
- PATAKI, Stevan (1928 b): Filozofijski osnov pedagogijske teleologije, u časopisu: *Nastavni vjesnik*, Zagreb, br. 9-10, str. 323-343.
- PATAKI, Stevan (1929): Kulturna pedagogija i problemi duhovno-znanstvene psihologije : Prilog kulturno-filozofijskoj problematici, u časopisu: *Nastavni vjesnik*, Zagreb, br. 8. i 9-10, str. 298-305. i 336-346.
- PATAKI, Stevan (1932): *Kultura i odgoj : Povodom Vuk-Pavlovićeva djela "Ličnost i odgoj"*, Sisak, Tiskara Vjekoslav Pelc.
- PATAKI, Stevan (1933): *Problemi filozofijske pedagogije (Odnos filozofije i obrazovanja)*, Zagreb, Zadruga štamparija - Berislavićeva 10 (B. Miletić).
- PATAKI, Stevan (1934): Povodom predavanja prof. Matičevića u Akademiji, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 1-2, str. 29-36.
- PATAKI, Stevan (1935): Najnoviji rad prof. Matičevića o temeljnim pitanjima pedagogijske nauke, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 3, str. 127-138.
- PATAKI, Stevan (1938 a): Uzgoj u suvremenoj kulturnoj situaciji, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 8, str. 337-346.
- PATAKI, S. (1938 b): *Uvod u teorijsku pedagogiku (sveučilišna skripta)*, *Pedagoški arhiv Hrvatskog školskog muzeja - Signatura: P-4072/III, koš. 9.*
- PATAKI, Stjepan (1942): Priroda odgojnog utjecanja, u časopisu: *Napredak*, Zagreb, br. 5-6, str. 129-148.

- PATAKI, S. (oko 1943): *Opća pedagogija* (nezavršeni i neobjavljeni udžbenik), *Pedagoški arhiv Hrvatskog školskog muzeja, Signatura: P-4072/I, koš. 3, 1-79. i 28-71.* manuskriptnih arhivski obilježenih listova.
- PATAKI, Stjepan (1953): O nekim fundamentalnim pitanjima pedagogije, u časopisu: *Pedagoški rad*, Zagreb, br. 3-4, str. 81-98.
- RADEKA, Igor (1998): O potrebi rekonceptualizacije suvremene povijesti pedagogije u Hrvatskoj, u zborniku: *Kvaliteta u odgoju i obrazovanju : The Quality in Education and Teaching*, Rijeka, Pedagoški fakultet u Rijeci, str. 68-77.
- RADEKA, Igor (1999): Odgajatelj u svjetlu kulturne pedagogije u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova, u zborniku: *Nastavnik - čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju : The Teacher as a Contributor to Quality in Education*, Rijeka, Filozofski fakultet u Rijeci, str. 301-312.
- SPRANGER, Eduard (1942): *Oblici života : Duhovnoznanstvena psihologija i etika ličnosti*, Zagreb, Izdanje Matice Hrvatske.
- VUK-PAVLOVIĆ, Pavao (1996): *Filozofija odgoja*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.

*Igor Radeka: THE PROBLEM OF DETERMINING THE AIM OF
EDUCATION IN THE CULTURAL PEDAGOGY IN CROATIA
BETWEEN THE TWO WORLD WARS*

S u m m a r y

Cultural pedagogy in Croatia between the World Wars is a powerful and dynamic pedagogical movement which produced three distinctive theoretical concepts advanced by Stjepan Matičević, Pavao Vuk-Pavlović and Stjepan Patakija. By way of their contribution to pedagogy these scholars deserve credit for bringing pedagogy in Croatia between the two wars on a par with the achievements of world pedagogical thought, completing as they did through cultural pedagogy the process of the scientific self-constitution of pedagogy. Amongst a series of themes from the teleology of cultural pedagogy the problem of determining the aim of education occupies a particularly significant position.

Cultural pedagogy conceives the aim of education as inculturation wherein the subjective spirit of the individual grows into the objective spirit of the community. The leading scholars embracing this movement were in agreement regarding their efforts to define the concrete value contents of the aim of education which, thusly positioned, as the specific expression of the fundamental purpose of life, belongs to philosophical axiology. However, as was the case regarding a number of other very fruitful discussions about different pedagogical questions, differences arise among the above mentioned scholars when pinpointing the place and manner of operationizing the aim of education. While Pavao Vuk-Pavlović remains within his abstract philosophical determinations, Stjepan Matičević and Stjepan Pataki leave the elaboration of a philosophically defined purpose to pedagogical teleology. In this matter, Stjepan Matičević achieves the highest level of its concretization while Stjepan Pataki leaves the approach to the aim of education within each cultural constellation to the educator's search for authentic values within concrete cultural conditions.

Alongside the analysis of the answers to queries *what is education* and *how to educate*, the elaboration of the query *what is the aim of education* is to be numbered among the key pedagogical tasks. Cultural pedagogy in Croatia between the two World Wars developed an original teleological construct in tackling this task, a construct which deserves to be actualized in recent pedagogical reality.

KEY WORDS: the aim of education, cultural pedagogy, philosophical axiology, values, inculturation, subjective spirit, objective spirit